

HISTORIČNA DOKUMENTACIJA

ZASLIŠEVANJE TKALCEV IN DELOVNI RED IZ LETA 1730

Jože Šorn

V decembru 1725 je po daljših pripravah stekla proizvodnja sukna v manufakturi kranjskih deželnih stanov v Ljubljani. Ker nam je delovanje suknarne v času 1725-1802 že primerno dobro znano,¹ se bomo tu omejili na objavo in komentiranje štirih dokumentov, ki nam osvetljujejo položaj delavcev v prvi res veliki manufakturi tekstilne stroke v času, ko si je merkantilizem z veliko težavo utiral pot v gospodarsko teorijo in prakso 18. stoletja.

Utemeljitelj obrata so bili kranjski deželni stanovi, torej fevdalnodružbena institucija. Napačno bi bilo misliti, da so stanovi nastopili kot posebna kapitalističnopodjetniška družba. V tem primeru bi morali njeni člani ustvariti glavnico s svojimi privatnimi aporti ali vlogami. To se pa ni zgodilo, ker so potrebni kapital črpali iz deželne blagajne, to se pravi iz fonda, ki ni bil njihova privatna last in ki ga tudi niso sami polnili z donosi svoje zemljiške rente; vanj so se stekali davki, davščine in drugi „prejemki“, ki so jih kasirali od zavezancev v vsej deželi. Potemtakem so bili stanovi le korporativni nosilec naslova („stanovska suknarne“) in privatnega ali izključnega privilegija za novo in posebno funkcijo, to je, za proizvodnjo sukna v deželni režiji.

Stanovi so po takratni praksi, ki je bila stara komaj kaj več kot 10 let, prejeli iz dvorne pisarne privatni ali izključni privilegij, to je dokument, ki je dovoljeval samo njim in nikomur drugemu več na Kranjskem proizvajati takoimenovano cenedsko ali graničarsko sukno (= grobo sukno). Šlo je torej za monopolno proizvodnjo, ki je imela – z ozirom na tržišče, to je graničarje – vojnodobaviteljski značaj. Sistem privatnih privilegijev, ki je bil karakterističen za začetno stopnjo merkantilistične gospodarske politike v habsburški monarhiji, je po polstoletnem obstoju postal zaviralec hitrejši industrializacijske politike.

Ko so stanovi poslali leta 1724 na Dunaj prošnjo za podelitev privatnega privilegija, so v njej tudi že skicirali zelene ugodnosti: Prvič, dovoljenje za ustanovitev suknarne v Ljubljani, drugič, dovoljenje, da smejo sukno prodajati po vsej Notranji Avstriji, tretjič, da sme biti proizvodnja privatna, četrtič, da smejo oskrbovati s suknom tudi tiste graničarje, ki so v oskrbi koroških deželnih stanov, petič, da smejo prosto uvažati surovine, šestič, da se prepove uvoz cenedskega sukna iz beneške republike, sedmi odstavek govori o delavcih.

Sedmi odstavek se pravzaprav pričinja z besedico „Schliesslichen“ (končno) in ne z vrstilnim številnikom kot prejšnji. Osnutek sam ni datiran, vendar so ga stanovi sestavili v tem letu, ker ima vročeni privilegij letnico 1724. Sedmi odstavek se glasi takole:

Puncta der Tuech Fabrique Privilegy

Točke privilegija
za suknamo

.....

Schliesslichen werden die bey sollichen Manufactur gebrauchende Manufacturisten vnd bediente als alle uebrige Landschaftliche bediente in personalibus allein vnserer Landtschauptmanschaft in Crain vnterworfen Sein, vnd solliche von Niemandten vnter was Vorwandt Es immer beschehen khoente, in muendisten ohne Vnseres Landtschauptmans Erkhentnuss in personalibus beeintrachtiget werden, uebrigens aber vnd ihres diensts vnd Verrichtung halber vnserer Getreueesten Landschaft in Crain oder dieser zeitlichen Verordneten gleich wie alle uebrige Landschaftliche bediente unterstehen werden.

.....

Končno so k tej manufakturi pritegnjeni delavci in strežniki podobno kot vsi drugi stanovski strežniki podrejeni v personalnih zadevah samo našemu deželnemu glavarstvu na Kranjskem; glede personalnih zadev jih nihče in na noben način, še celo pa ne brez vednosti našega deželnega glavarja, ne more kakorkoli omejevati. Drugače pa so tudi zastran službe in dela tako kot vsi drugi stanovski strežniki podrejeni našim zvestim stanovom na Kranjskem ali točasnim odbornikom.

Načelno so torej bili delavci v manufakturi „podložni“ (vnterworfen) deželnemu glavarju kot vsi drugi deželnoglavarški uslužbenci in služitelji, na primer trobentači, sli, tiskar, uradniki v knjigovodstvu in podobno. Čeprav je „podložnost“ fevdalnopravni terminus, gre pri delavcih le za podrejenost glavarju v personalnih zadevah, ne za podložnike. Ker je imelo roko nad delavci plemstvo, jim ni mogel kratiti kakršnihkoli pravic niti ljubljanski magistrat niti določena cehovska organizacija. Načelno je bil za delavce v obratu – ne pa tudi za delavce po domovih, na primer za predice – najvišja instanca vsakokratni deželni glavar, praktično, operativno pa odborniki in njihov predsednik. Kot so bili odborniki in predsedniki neposredni personalni šef za delavce, tako so bili tudi neposredni delodajalec in lastnik proizvodjalnih sredstev; tudi tu je fungiral deželni glavar le kot načelni delodajalec in lastnik.

Po takratni terminologiji so imenovali delavce v manufakturah „manufakturisti“, v fabrikah „fabrikanti“, v obrti pa „profesionisti“. Enačenje fabrikant = tovarnar, lastnik proizvodjalnih sredstev, se uveljavi precej pozneje; besedo „Entrepreneur“ (podjetnik) je približno v tem času uporabljal oziroma samo nekajkrat uporabil naš znameniti merkantilist Franc Rakovec-Raigersfeld (1695-1760), ki je mnogo potoval po zahodni Evropi in od tam prinesel ta pojem.

Vse kaže, da so pri opravljanju kvalificiranih del prevladovali tuji delavci. Domačinov sicer ni manjkalo, toda najverjetnejša se nam zdi domneva, da niso hoteli zamenjati dosedanjega delovnega razmerja z novim meznim odnosom v suknamu. Dober poznavalec cehovske oblike proizvodnje ve, da je bila tu delovna disciplina vse kaj drugega prej kot stroga (zato storilnost dela primerno nizka!), kar pa zadeva svobodne, nevezane obrtnike, na primer šušmarje, proizvodjalce na deželi ali tako imenovane kmečke statve, in profesioniste, ki se niso mogli vključiti v cehovsko organizacijo, ker je v tistem kraju ni bilo, je jasno, da v morebitnem novem delovnem odnosu niso videli nobene osebne in ekonomske prednosti. Zato so kranjski deželni stanovi sprejemali na delo

vandrowske pomočnike, ki so prišli iz krajev, kjer je bil manufaktorni način proizvodnje že določena tradicija. Nekateri priimki nas potrjujejo v tej domnevi. Obrezovalec sukna iz leta 1725 se je pisal Stromeyer (tudi Strohmayer), tkalski mojster je bil Solnitschko, neki drug delavec Leichenensko, barvar pa Serwenski (sam se je podpisal Zerwentschikhi). Serwenski je bil rojen v Amsterdamu, pozneje je delal tudi v Vicenzi in v Benetkah, od koder je prišel v Ljubljano, ko je zvedel, da tu obratuje sukarna. Bil je torej že tipičen mezdni delavec.

Da bi po eni strani bolje osvetlili določbo o personalni podrejenosti kranjskim deželnim stanovom, po drugi strani pa da bi se kar direktno seznanili s poreklom tkalcev in z njihovimi navadami ter delovnimi razmerami v obratu, objavljamo tu zapisnik o zaslišanju vseh petih tkalcev, ki so jih stanovski odborniki in njihov predsednik zaradi nekih nerednosti zaprli in nato zasliševali v svojih pisarniških prostorih:

Constitutum

Landt Canzley den 29. Marty 1729.

1. Wie Constitus haisse vndt von wohnen gebuertig

Ignaty Neueman von Iglau gebuertig ain Tuechmacher

2. Wie lang Constitutus bey der allhiesigen Landschaftlichen Tuech Fabrig arbeite

Vierzechen Tag vor Wainachten 1728. seye er in Dienst angetretten

3. Warumb Constitutus auf das allhirige Geschloss in arrest gesezt worden.

Waillen er mit seinem Camarathen Phillip Pitner Hemat getauscht, vnd als Constitutus gesechen, dass dass angetauschte Stuckh Hemath waith schlechter als das seinige seie, habe er solches angezuntten, sprechent das Hemath wehre zu nichte als zu ainen Zunter zu brenen, worauf der Joseph Priz aufgesprungen, vnd das angezinte Hemath ausgetretten.

4. Wo dises geschechen, vnd ob Constitutus allein das Hemath angezindet

An St. Josephi Tag in dem Zimmer allwo sye arbeiten vnd schlaffen, und habe allein das Hemath angezint.

5. Ob auch nicht ain Wohl darbey gewesen

Jagd von Neuen sonder es wahre das Plosse Hemath, vnd seye auch gleich ausgeloschet worden

Dognanje

Deželna pisarna 29. marca 1729.

1. Kako se konstitut piše in kje je bil rojen?

Ignac Neumann, rojen v Jihlavi, suknar.

2. Koliko časa dela konstitut v tukajšnji stanovski sukarni?

Na delo so ga sprejeli štirinajst dni pred božičem 1728.

3. Zakaj so konstituta zaprli na tukajšnji grad?

Ker je s svojim tovarišem Filipom Pitnerjem zamenjal srajco; ko je konstitut videl, da je zamenjana srajca daleč slabša kot njegova, jo je zanetil govoreč, da srajca ni za drugo kot za netivo; priskočil je Jožef Priz in izvlekel zaneteno srajco.

4. Kje se je to zgodilo in ali je konstitut sam zanetil srajco?

Na Jožefovo v sobi, kjer delajo in spijo; srajco je sam zanetil.

5. Ali ni bilo v bližini kaj volne?

Zanika; bila je pač zgolj srajca, ki pa so jo tudi kmalu pogasili.

6 Ob Constitutus keine andere
Vrsach seines arrests anzuzuegen wisse

Waiss sonst Vmb nichtes, seye ihm
noch Vmb dises Laidt dass er es gethan
habe.

7. Warumb Constitutus mit denen
Landtskindern nicht arbeiten wolle.

Er hatte niehmalen etwas darwider
gehabt

8 Constitutus solle sagen wehr sich
dem widersezt habe

Hette niemahlen etwas solches auch
von andern gehoert

9 Ob Constitutus darbey wahre als
man den Stuell auss der Fabrig in das
Codellische Haeussl ybertragen Lassen

Von Ja

10 Warumb dan Er vnd seine
Gespaen den Stuell nicht haben wollen
weg tragen lassen, Vnd von wemb sye
darzue angestuefftet wahren.

Er wisse von nichtes, sondern seye
dazumahl als man den Stuell angefangen
weegzutragen auss den Zimmer auf den
Gang heraus gegangen, vnd habe auch
nichtet anders gesehen, als das der
Ferdinandt Kunst, ain Hant voll Staub
auf die Leueth die den Stuell weeggetra-
gen geworfen.

11 Warumb Constitutus, vnd auf
wessen anstuefftung er den Walcher
drailich gewesen

Constitutus seye den Walcher
niemals dreilich gewessen massen er sein
Vaetter seye.

12 Constitutus solle seine Camara-
then die in diesen schuldig seint, namb-
haft machen.

Waist von Keinen nichtes.

Anderter Constitutus

1 Wie Constitutus haisse vnd
wohnen gebuertig.

Philip Pitner von Iglau gebuertig ain
Tuechmacher.

6. Ali konstitut ne ve za noben drug
vzrok svojega zapora?

Ne ve za nobenega; to, kar je storil,
tudi obzaluje.

7. Zakaj konstitut noče delati z
domačini?

Nikoli ni nasprotoval.

8. Konstitut naj pove, kdo je temu
nasprotoval.

Nikoli naj ne bi kaj takega slišal od
drugih.

9. Ali je bil konstitut zraven, ko so
prenašali statve iz tovrane v Codellijevo
hišico?

Pritrdi.

10. Zakaj on in njegovi tovariši niso
hoteli dopustiti, da bi se statve odnesle,
in kdo jih je k temu napeljal?

Ničesar ne ve, ker je tedaj, ko so
odnašali statve, zapustil sobo in odšel na
hodnik; ni videl drugega kot to, kako je
Ferdinand Kunst vrgel polno pest prahu v
ljudi, ki so odnesli statve.

11. Zakaj in na čigavo pobudo je
konstitut pretil valjavcu?

Konstitut ni valjavcu nikoli pretil,
ker je njegov bratranec.

12. Konstitut naj imenuje tiste svoje
tovariše, ki so to zakrivilo.

Ne ve o nikomer ničesar.

Drugi konstitut

1. Kako se konstitut piše in kje je
bil rojen?

Filip Pitner, rojen v Jihlavi, suknar.

2 Wie lang Constitutus bey der allhiesigen Landschafftlichen Tuech Fabrigg arbeite

Nicht gahr drey wochen

3 Warumb Constitutus auf dass allhierige Schloss in arrest gesezt worden

Waillen er an ainen sontag nach den aessen da er in den Fabrigg Zimmer ainen degen ersehen, solchen in beysein des Wohl Raisser aines Hafner, vnd aines Krumpen von Gapl gebuertigen Tuech Knappen ausgezogen, vnd in hin vnd her waechlen, vnuersechenerwaiss ain Stukh Tuech so auf den Boeth gelegen zerschnitten.

4 Wie, vnd warumb dan der Ignaty Neuemann das Hemath angezunten.

Er Neueman habe mit ihme Constitut. vmb das Hemath getauscht, vnd hernach solches waillen es nur ain Fezen wahre in den Fabrig Zimmer angezunten, er Constit. seye aber aus den Poeth aufgesprungen, vnd habe es ausgetreten.

5 Ob auch nicht ain Wohl darbey gewesen.

Es seye kein Hahrwohl darbey gewesen

6 Warumb Constitut. mit denen Landtskuendern nicht arbeithen wolle

Er habe sich bishero nicht widersezt wisse auch den Handtwerchsbrauch noch nicht recht, waillen er noch kein ganzes Jahr darbey ist. Habe nur daraussen gehoert das die Purssen so in denen Fabriggen die nicht zunftmaessig seint, arbeithen bey denen bruederschaften gestrafft werden.

7 Ob Constitutus darbey wahre als man den Stuell aus der Fabrigg in das Codellische Hauessl ybertragen lassen.

Er seye nur anfangs in dem Zimmer gewesen, hernach aber in die Walch hinunter gegangen, vnd nicht mehr hinauf gekhomben bis der Stuell voellig wegg wahre.

2. Koliko časa dela konstitut v tukajšnji stanovski suknarni?

Še tri tedne ne.

3. Zakaj so konstituta zaprli na tukajšnji grad?

Ker je neko nedeljo po jedi, ko je bil v tovarniški sobi, ugledal meč, ga v prisotnosti česalca volne, nekega Hafnerja, in Krumpa, suknarskega pomočnika iz Kaple, izdril in valjal sem ter tja in po neprevidnosti razrezal kos sukna, ki je bil na postelji.

4. Kako in zakaj je potem Ignac Neuemann zanetil srajco?

Neumann je z njim, s konstitutom, menjal srajco in jo potem – ker je bila le še cunjca – v tovarniški sobi zanetil; konstitut je skočil s postelje in jo izvlekel.

5. Ali ni bilo v bližini kaj volne?

Zraven ni bilo nobene volne.

6. Zakaj konstitut noče delati z domačini?

Do sedaj se ni upiral, tudi še prav ne pozna rokodelske navade, ker še ni leto dni tukaj. Zunaj je pač slišal, da bratovščine kaznujejo fante, ki delajo v necehovskih tovarnah.

7. Ali je bil konstitut zraven, ko so prenašali statve iz tovarne v Codellijevo hišico?

Samo spočetka je bil v sobi, potem je šel dol v valjavnico in se ni vrnil, dokler niso bile statve v celoti odstranjene.

8 Ob Constitutus nichtes gesechen oder gehoert wie es bey hinwegtragung des Stuell's zuegegangen.

Waiss von nicht.

9 Ob nicht Constitutus, vnd wessen anstueftung er den Walcher, oder dessen Leuethen draulich gewesen

Wisse weder von sich noch seinen Camarathen etwas solches

Dritter Constitutus

1 Wie Constitutus haisse, vnd von wohnen gebuertig

Ferdinand Kunst von Iglau gebuertig ain Tuechmacher

2 Wie lang Constit. bey der landsch. Fabrigg arbaithe

Vngefaehr drey Monnath.

3 Warumb Constit. auf das allhirige Schloss in arrest gesezt worden.

Waillen er ainmahl in Rausch aine Kemb, vnd darzue gehoeriges wohl schaembl zerbrochen habe

4 Ob Constit. dises vor sich selbsten oder auf frembde anstueftung und oefters gethan habe.

Hette selbsten in Rausch vnd sonst niemahlen gethan.

5 Ob Constit. keine andere Vrsach seines arrests anzuzuegen wisse.

Keine.

6 Ob Constitutus nicht wisse wie es bey hinwegtragung des Stuell hergegangen.

Weiss nichts als dass er gesechen wie sye den Stuell weeggetragen haben.

7 Ob Constit. nit ain Handt voll Staub auf die Leueth hinunter geworfen

Seye ihme nichtes wissent habe deselben sontag auch ainen Rausch gehabt.

8 Warumb Constit. mit denen Landtskuendern nicht arbaithen wolle.

Er habe sich niemahlen widersezt.

8. Ali konstitut ni ničesar videl ali slišal, kaj se je dogajalo pri odnašanju statev?

Nič ne ve.

9. Ali ni konstitut pretil in na čigavo pobudo je pretil valjavcu in njegovim ljudem?

Niti o sebi niti o svojih tovariših ne ve kaj takega.

Tretji konstitut

1. Kako se konstitut piše in kje je bil rojen?

Ferdinand Kunst, rojen v Jihlavi, suknar.

2. Koliko časa dela konstitut v stanovski tovarni?

Nekako tri mesece.

3. Zakaj so konstituta zaprli na tukajšnji grad?

Ker je nekoč v pijanosti zlomil mikalnik za volno s pripadajočim podnožnikom.

4. Ali je konstitut to storil sam od sebe ali na tujo pobudo in večkrat?

To je storil sam od sebe v pijanosti in le enkrat.

5. Ali ne more konstitut izpričati nobenega drugega vzroka za svoj zapor?

Nobenega.

6. Ali konstitut ne ve, kaj se je dogajalo pri odnašanju statev?

Videl je, kako so odnesli statve, drugega ne ve nič.

7. Ali ni konstitut vrgel polno prgišče prahu v ljudi?

Ničesar ne ve, ker je bil tisto nedeljo pijan.

8. Zakaj konstitut noče delati z domačini?

Nikoli ni nasprotoval.

9 Constit. solle sagen wehr sich dan widersezt habe

Es Widersezt waither Keiner eigentlich, sondern fuerchten sich nur darumben dass sye hernach daraussen moechten bestrafft werden.

10 Ob Const. nich den Walcher oder dessen Leuethe, vnd auf wessen anstueftung draulich gewesen?

Sagt von Neuen.

11 Ob es nictes solches von seinen Cammarathen, Vnd Von wemb wisse Wisse von keinen nictes

Vierter Constitutus

1 Wie Constitutus haisse vnd von wahren gebuertig.

Ludwig Neueman von Iglau gebuertig ain Teuechmacher.

2 Wie lang Const. bey der Land. Tuech fabrigg arbeite
Ein halbes Jahr beyleuefig

3 Warumb Constit. auf das allhierige Schloss in arrest gesezt worden.

Waillen er den Payrlender ainen Gesellen bey den Walcher gesagt dich soll man Massacrieren, auch zwaymahl mit ainen von Gahrn gemachten Pallen in fabriggzimer gespilt

4 Warumb er dieses gesagt.

Er habe es vngefoehr gesagt, vnd dise worth nicht ainmahl verstanten sondern solches bey denen vor langer Zaith gewesten schenferbers Handeln gehoert.

5 Ob Constitutus dise nicht villeicht von darumben geredt waillen der Payrlaender Landtskinder hette lehren solle.

Sagt von Neun widersezt sich nicht mit ihnen zu arbeiten. Vnd waiss von allen ybrigen nictes zusagen.

9. Konstitut naj pove, kdo je nasprotoval?

Pravzaprav ni nihče nasprotoval, pač pa so se bali zato, ker bi mogli biti zunaj kaznovani.

10. Ali ni konstitut pretil valjavcu ali njegovim ljudem, in na čigavo pobudo?

Zanika.

11. Ali ne ve nič takega o svojih tovariših, in o kom ve?

O nikomer ne ve ničesar.

Četrty konstitut

1. Kako se konstitut piše in kje je bil rojen?

Ludvik Neumann, rojen v Jihlavi, suknar.

2. Koliko časa dela konstitut pri stanovski suknarni?

Približno pol leta.

3. Zakaj so konstituta zaprli na tukajšnji grad?

Ker je Bavarcu, valjavčevemu pomočniku, rekel: „Masakrirajo naj te“; tudi se je dvakrat v tovarniški sobi žogal z žogo, narejeno iz preje.

4. Zakaj je to rekel?

Rekel je nekako tako, čeprav besede ni razumel; slišal jo je ob prepiru s krasilcem, ki je delal nekoč prej.

5. Ali ni morda konstitut tako govoril zato, ker naj bi Bavarec učil domačine?

Zanika; ni se upiral, delati z njimi. O vsem drugem ne ve ničesar.

Fuenffter Constitutus

1 Wie Constitutus haisse, vnd von wohnen gebuertig

Joseph Pruez von Farach gebuertig ain Tuechmacher.

2 Wie lang Constit. bey der Landschaftl. Fabrigg arbeite

Anderthalbe Jahr.

3 Warumb Constit. auf das allhirige Schloss in arrest gesetzt worden.

Waiss von nictes als das er gesagt dass er seinen Stuell nicht gehren hergebe willen er vernomben dass man ihme solchen weegnembt wolle.

Constitutus ist yber alle andere Puncta befragt worden.

Weiss aber nichts zusagen weillen er an denen feyertagen wan die Purst Rausch haben, niemahlen zuhaus, sondern bey denen Cappucinern sich aufhaltheth

Ich N. schwere zu Gott dem allmaechtigen Einen laiblichen Aydt, dass ich hinfuero Einer Loebli. Landschaft in Crain, vnd der mir vorgesezten Obrigkeit trey vnd gehorsamb sein, derselben niemahlens zu schaden Handlen, sondern meine Arbeit, Jeder Zeit fleissig vnd embsig verrichten, alle Rauffhaendel vnd andere Stenkheryen vermaiden, auch aller dreilichkeiten mich gegen Jeden, wer der Imer seye, genzlichen enthalten wolle. So wahr mir Gott vnd die ybergebenedeitiste ohne allen Makhl empfangene Jungfrau und Muetter Gottes Maria, vnd alle Liebe heiligen Gottes an meinen lezten Endt helfen wollen Amen.

[Z drugo roko pripisano:]

Obigen dato ist dises Jurament von bemelten 5. Constitutus bey der landt Canzley abgelgt worden.

Zapisnik dovoljuje fiksirati naslednjih šest dejstev: prvič, suknarji so bili tujci; štirje so bili Moravani iz istega suknarskega mesta, peti je bil iz koroškega ali štajerskega naselja Farrach, vsi pa so bili pred tem cehovski pomočniki; drugič, delovne sobe so fungirale tudi kot spalnice; tretjič, priseljeni delavci niso radi delali z domačini in jih učili, ker so

Peti konstitut

1. Kako se konstitut piše in kje je bil rojen?

Jožef Pruez, rojen v Farrachu, suknar.

2. Koliko časa dela konstitut pri stanovski tovarni?

Poldrugo leto.

3. Zakaj so konstituta zaprli na tukajšnji grad?

Ne ve drugega kot to, da ne da rad svojih statev, ker je slišal, da mu jih hočejo odvzeti.

Konstituta so spraševali po preostalih točkah.

Ne ve kaj dodati, ker se ob praznikih, ko fantje pijejo, ne zadržuje doma, ampak pri kapucinih.

Jaz N. življenjsko prisegam pri vse-mogočnem bogu, da bom odslej slavnim stanovom na Kranjskem in moji predstojni gosposki zvest in poslušen, ji nikdar povzročal škode, pač pa bom opravljal svoje delo vselej marljivo in vestno; ogibal se bom pretepanj in preprirov ter se popolnoma vzdržal vseh pretenj vsakomur, pa naj je kdorkoli. Tako naj mi bog in najvdanejša brez madeža spočeta devica in mati božja Marija in vsi ljubi svetniki božji pomagajo ob moji zadnji uri. Amen.

Zgoraj navedenega dne je omenjenih pet konstitutov priseglo v deželni pisarni po tej prisegi.

jim zunaj obrata pretili cehovski ljudje s kaznimi (nasprotovali so konkurenci novega manufakturnega obrata s fizičnim obračunavanjem); četrtič, odnosi med delavci v obratu niso bili vedno tovariški (metanje prahu, pretnje, pijančevanje); petič, določene akcije delavcev so bile podobne sabotražam (uničenje kosa sukna z burševskim mečem, žoganje s klopko preje), določene pa že kar luddizmu ali razbijanju sredstev za proizvodnjo (zlom podnožnika), toda vse je bilo odsev osebne nezadovoljnosti, ne pa sestavni del medsebojno dogovorjene oblike razrednega boja; šestič, zaradi redkosti kvalificiranih delavcev niso nobenega suknarja odpustili, ampak so jih hoteli s formalnim dejanjem, s prisego prisiliti k redu; zato najdemo že v prisegi elemente bodočega delovnega reda.

Že od samega začetka se je morala sukarna boriti z velikimi težavami. Ni imela svojega lastnega knjigovodstva; obrat so nadzorovali nestrokovnjaki; graničarji so se pritoževali, da je sedanje sukno veliko dražje od prejšnjega uvoženega; kritiki so odkrili, da so kosi sukna izdelani skrajno malomarno; organizacija proizvodnje in prodaje sta bili zelo pomanjkljivi; vsi ti in drugi nenašteti elementi so grozili, da bo manufaktura razpadla. Da se to ne bi zgodilo, so predsednik in odborniki pričeli počasi podjetje reorganizirati. Prvi korak je bil, da so sestavili in objavili delovni red za delavce:

Wuer Hernachbenandte Wolf Weykhardt des Hl. Roem. Reichs Graf vndt Herr von Gallenberg etc Titl. Landtschaubtman in Crain als Ober Director der Landtschaftlichen Tuechfabrique, Vndt N. Einer Loebli. Landtschaft des Hoerzogthumbs Crain Praesident, vndt Verordente, Geben allen Bey der landtschaftlichen Tuechfabrique Interessierten Maistern Tuechknappen, Kamplern, vndt andern Persohnen hiemit zuevernemben. Dass demnach Wir vor vnumbgaenglich zu Befoerderung der Tuech Fabrique, vndt erhaltung guetter Mannszucht, noetig erachtet, eine Ordnung zu errichten, damit die Stunden zur Arbeith ordentlich vndt richtig gehalten werden. Als haben wir Vnss nachfolgender endt-schlossen.

Erstlichen Werden etc (Die Beyliegende puncta einzufuehren).

Hierauf wierdet allen eingangs benandten Maistern, Tuechknappen, Kamplern vndt andern personen in der etc hiemit anbefohlen obiger ordnung vndt Sazung auf das genaueste vndt bey Vermaidung der angesetzt. vndt vnnach-sechlichen Straff zu befolgen. Dan an deme Beschicht etc Darnach sich Jeder-

Mi tu imenovani Volf Vajkard svete-ga rimskega cesarstva grof in gospod z Gamberka, etc tituli, deželni glavar na Kranjskem kot naddirektor stanovske suknarne, in predsednik in odborniki slavnih stanov vojvodine Kranjske, sezna-njamo vse v sukarni, ki se jih to tiče, mojstre, suknerske pomočnike, česalce in druge osebe, s tem, da menimo, kako je nujno — za napredek suknarne in za vzdrževanje dobre moštvene discipline — napraviti red, da bodo v redu in prav iz-polnili delovni čas. Tako smo sklenili na-slednje:

Prvič (vpisati priložene točke) itd.

S tem zapovedujemo vsem v uvodu imenovanim mojstrom, suknerskim po-močnikom, česalcem in drugim osebam v etc, da se ravnajo po tem redu in načelu kar se da točno; s tem se bodo izognili določene in neprizanesljive kazni. Tako urejamo etc. Po tem naj se ravna sleher-nik, da se bo izognil škodi. Dano v Ljub-ljani 13. aprila 1730.

maeniglich zu richten vndt vor Schaden zu hietten wissen wierdet. Datum Laybach 13. ten Aprilis Ao 1730. ten.

Ordnung

Welche bey der landsch.
Tuch Fabrikh mit Haltung
der Arbeithstunden zu
halten sein

Erstlichen Werden verbunden die 2 Meister Morgens fruhe die Ersten in der Fabrikh sich Einzufinden vnd mit der Glockhen die gevoehnliche Zeihen zu geben, auf das alle Fabricanten sich zu der arbeith zu stellen, Vnd die nah gesetzten Stunden genau zu obseruiren wissen werden.

Als Morgens fruhe, Vmb 5 Vhr, da anfang alseitig mus gemacht werden Vnd forthgetrieben, Bis Mitag, sodan von 11 bis 12 Vhr zu speisen haben, Nachmitag die kleine Jaussen genandt, Von 4 bis halben 5 Vhr; zunechst Vmb 8 Vhr, wirdet man von der Arbeith Endtlassen, massen zu Jeden ob angesetzten Stunden, die Zeichen mit der Glockhen gegeben werden.

Ordinirte Straf

dem Jenigen, Welche ohne
Verleub obige ausgesetzte Arbeithstunden,
nicht nahleben.

Wen nach gegebenen Glockhenzeichen in der Fabrikh ein Jeder Tuehknep nicht bey seinen Werkhstuell sich einfinden moechte, Vnd sein Gespan auf ihme warten solle, haben die Meister, In Fahl einige Gesoellen an den Ressel* suezzen, also gleich einen andern dahin zu stellen, dass derselbe hernach fortaus bis das Stukh verfoertiget wierth, mit zu arbeithen hat, da aber keine uebrigen Gesoellen vorhanden werden, Vnd der Werkhstuell wegen seines Gespan laehrer stehen solle, hat der Verbroeher wans Eines Teut-

Red

ki velja pri stan. suk-
narni z upoštevanjem de-
lovnega časa

Prvič: Oba mojstra morata biti zgodaj zjutraj prva v tovarni in dati običajni znak z zvonom; nato prično vsi delavci z delom, pri čemer morajo točno upoštevati določene ure. Namreč

Povsod se prične z delom navsezgodaj zjutraj ob 5. uri in se dela do opoldne; od 11. do 12. ure je kosilo, malica pa popoldne od 4. do pol 5. ure; z delom se konča ob osmih zvečer; ob vsaki navedeni uri se da znak z zvonom.

Odmera kazni

tistim, ki brez dovoljenja zamujajo navedeni delovni čas

Če po zvonjenju v tovarni ni vsak suknarski pomočnik pri svojih statvah in mora njegov sodelavec nanj čakati, morajo mojstri – če nekateri pomočniki jahajo osla – k njim takoj postaviti drugega, da ta nadaljuje delo toliko časa, dokler ni kos izdelan; če ni nobenega odvečnega pomočnika in statve zaradi sodelavca stoje, mora hudodelec – če je nemški suknarski pomočnik tisti, ki bi moral delati – plačati 45 krajcarjev kazni; če bi moral delati tu izučen suknarski pomočnik, mora za kazen jahati osla.

schen Tuech Knapen sein Arbeith ist, 45 xr Straf zu erlegen, solte aber Von einen hier gelehrten Tuech Knapen sein, mus zur Straf den oesl reithen;

Ingleichen wen ein Reisser oder Kaembler it** die Zeith ausbleiben moechte, oder die Wohlen schlecht gearbeithen dahin legen, Ist ihme von Jeden Tag 20 xr abzuziehen.

Leztlichen aber, es seye wer ihmer wuell, wen Er in die Fabrikh besofener kumen wurde, oder Vriter denen benentten Arbeitstunden Wein trinkhen giengen, Raufhandlen anfangete, oder Tabakh in der Fabrikh Rauhete, ist sein Straf ohne all wider jeden den ganzen Tag an den oesl zu suezen, so die Meister bey erster hienab Ruft Eines Beambten alles Verprehlihes anzuzeigen so gestelten Schuldig, als in Widrigen, dieselben in die Bestrafung gezogen werden.

Delovni red je zapisal kot tradicijo ali uvedel kot novost naslednje: prvič, deželni glavar je naddirektor po položaju; drugič, delo se je pričelo in končalo z zvonjenjem; tretjič, delovni dan je trajal 13 ur in pol, od česar so odmerili poldrugo uro za odmor; četrtič, kot edina fizična kazen se prizna jahanje osla (= sedenje na krajši leseni gredi, priostreni navzgor, ki je stala na štirih lesenih nogah); petič, nemški pomočniki – to pomeni, nekranjski suknarski pomočniki – so plačali denarno kazen v višini enodnevnega zaslužka; šestič, domači kršilci reda so morali za kazen samo jahati osla (mezdo so obdržali); sedmič, uvaja se v splošnem sistem odtrgovanja od mezde v višini enodnevnega zaslužka; osmič, mora se sestaviti uradni zapisnik o delavčevi krivdi, v primeru izmišljanja ali podtikanja krivde se kaznuje mojster.

Kolikor nam je do sedaj znano, je to prvi delovni red na Slovenskem v tekstilni stroki. Najbrž ni originalno delo stanovskega odbora, ampak kopija zgornjeavstrijskega (Linz!) ali češkega delovnega reda.

Biti moramo točni in zapisati, da reda niso objavili samo na osnovi zaslišanj vseh petih tkalcev v marcu 1729, kajti 13. maja so v zaporu na Ljubljanskem gradu zaslišali 62-letnega Andreja Muhiča, česalca volne v suknarni. Obtožili so ga tatvine volne. Tatvino je priznal in jo opravičeval s tem, da je bil v veliki gmotni stiski in da je tudi stradal, pri vsem tem pa je moral skrbeti za pastorka, in tudi poročiti se je nameraval z žensko brez stalne zaposlitve. Krasti da je bil primoran, tako je trdil, šele pred kratkim, ko je bil brez dela (česalci so bili namreč dninarji; ko so podelali vso pošiljko volne, so praznovali). Sklep zaslišanja ni znan, je pa precej verjetno, da so ga odpustili z dela in da odškodnine ni plačal.

Tretji in najdaljši proces se je pričel 9. decembra 1729 in je s presledki trajal eno leto. Obtožili so barvarja Serwenskega, da je kradel barve in da je krivec ali sokrivec

Prav tako se odtrga po 20 krajcarjev dnevno trgalcu ali česalcu, če bi izostal ali pa oddal slabo obdelano volno.

Končno pa se, naj bo kdor koli že, kaznuje dosledno vsak, ki bi prišel v tovarno pijan, ki bi med delovnim časom šel pit vino, ki bi izzval tepež, ali bi v tovarni kadil – s tem, da bo ves dan sedel na oslu; mojstri najprej pokličejo uradnika, mu opišejo hudodelstvo in ugotovijo krivdo; v nasprotnem primeru so kaznovani le-ti.

namernega uničenja enega kotla izmed treh, v katerih so barvali sukno. Če že ni sam, je pa kdo izmed njegovih delavcev vrgel v kotel kos loja; s tem je povzročil sukarni zelo veliko škodo. Rezultat preiskave je bil ta, da so barvarja spoznali kot posrednega povzročitelja sabotaže. Pol leta po začetku tretje serije zasliševanj so stanovi pohiteli z objavo delovnega reda in pol leta po njej so barvarja obsodili na odpust iz suknarne in – izgon iz dežele. (privatni podjetnik tega ne bi mogel storiti, deželni glavar je pa smel!). Med zasliševanji so barvarjevega okoli 18 let starega hlapca batinali (39 udarcev), da so izsilili razna priznanja. Drugih soaretirancev (šest ali sedem ljudi) niso topli. Kolikor imamo na voljo podatkov za 18. stoletje, smemo trditi, da so delavce v industriji in rudarstvu le redkokdaj batinali.

Do konjunktore v industrijski proizvodnji, ki se je uveljavila v 40. letih 19. stoletja, so objavili le prav skromno število delovnih redov ali njim podobnih pravil, s katerimi so urejali odnos lastnika proizvodjalnih sredstev do svoje delovne sile. Šele po tem desetletju, torej na pragu kapitalističnega družbenega sistema, so se pričele množiti objave delovnih redov.